

čitih aspekata. Zahvaljujući tome, zaokružena je slika o Ljubićevu djelovanju, te su izneseni rezultati najnovijih istraživanja. Važno je napomenuti da je navedeni zbornik jedanaesti u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari*, koji objavljuju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Nadajmo se da će se taj niz nastaviti te da će se na taj način širem čitateljstvu približiti još uvijek mnogobrojni nedovoljno istraženi hrvatski znanstvenici.

Ana Jura

Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008., ur. Zlatko Matijević, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2010., 343 str.

Devedeseta obljetnica završetka Prvog svjetskog rata bila je povod za organiziranje međunarodnoga znanstvenog skupa pod nazivom *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, koji se održao na Hrvatskom institutu za povijest u prosincu 2008. godine. Svrhu znanstvenog okupljanja i promišljanja ove važne obljetnice ne treba posebno naglašavati, s obzirom na to da je riječ o prijelomnoj godini u europskoj i svjetskoj, pa tako i hrvatskoj povijesti. Godina kojom završava "dugo" 19. stoljeće, kada se iz temelja mijenja stari poredak, prije svega geografska karta Europe, za hrvatsku je historiografiju višestruko zanimljiva s obzirom na to da u tim turbulentnim vremenima nestaje jedna, a ubrzo nastaje druga državna zajednica u kojoj će Hrvati živjeti više idućih desetljeća. Kao plod ovog znanstvenog skupa, dvije godine kasnije tiskan je zbornik radova u kojemu je objavljena većina izlaganja koja tematiziraju i rasvjetljavaju neke teme domaće povijesti (ali i susjednih zemalja) vezane uz završetak Prvoga svjetskog rata i 1918. godinu.

Nakon teksta Ljubomira Antića *Godina 1918. i hrvatska država* (17-20), koji je ovdje poslužio umjesto predgovora, slijedi petnaest znanstvenih rasprava te kazalo osobnih imena (329-342).

U prvom članku zbornika, onom Ivana Bulića pod naslovom *Savez Hrvatsko-srpske koalicije i bana Ivana Skerleca u upravljanju Hrvatskom u vrijeme Prvoga svjetskog rata – značaj i posljedice* (23-47), govori se o savezu koji je sklopljen u trenutku presudnom za hrvatsku političku budućnost. Autor pojašnjava ishodišta, metodologiju i ciljeve Hrvatsko-srpske koalicije, njezino djelovanje i usmjerenje u odnosu na dva politička centra, Budimpeštu i Beograd; bavi se i pitanjem utjecaja Kraljevine Srbije na dolazak Koalicije na vlast u Hrvatskoj 1913., političkim potezima i krizom u periodu prije izbora za Sabor 1913., samim izborima za hrvatski Sabor u prosincu 1913. i izbornom geometrijom, razdobljem na početku rata i ratnim zakonima. Govori se i o sukobu bana Skerleca sa zagrebačkim vojnim zapovjedništvom, o ratnom zasjedanju Sabora i na koncu o pokušaju političke preobrazbe Austro-Ugarske i ostavci bana Skerleca u srpnju 1917. godine.

Rad Violete Herman Kaurić *Ozračje dobrotvornih priredbi održanih u Zagrebu tijekom Prvog svjetskog rata* (49-71) govori o atmosferi u kojoj je održano više od 800 priredbi i koncerata u Zagrebu za vrijeme rata. Same priredbe organizirale su se u dobrotvorne svrhe, posebice u korist invalida i ratne siročadi, ali su služile i promicanju patriotizma. Autorica zaključuje kako je, uz niz posebnosti, tijekom njihova održavanja prevladavao hrvatski nacionalni duh, uz iskazivanje poštovanja prema habsburškoj kruni. Također je zabilježila i potpuni nedostatak ugarskog nacionalnog naboja. Tekst donosi i sedam tabličnih prikaza pojedinih pitanja vezanih uz spomenute humanitarne priredbe, kao što su organizatori i udio pojedinih društava u njihovoj organizaciji, vrste priredbi i svrha održavanja po određenim razdobljima.

Slušanje dobroga ili zlog anđela: Svibanjska deklaracija 1917. i propast srednjoeuropske Monarhije (73-87) rad je Jure Krište, koji prikazuje političke okolnosti u kojima je nastala Svibanjska deklaracija Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću, kao jedan od prijedloga za reorganizaciju Austro-Ugarske. Također se bavi i pitanjem značenja političkih diskusija o jedinstvu Južnih Slavena, koje su se potaknute njome razvile. Poseban naglasak u radu stavljen je na ulogu katoličkih krugova u stvaranju prve južnoslavenske države.

Josip Vrandečić u radu *Brač u Prvome svjetskom ratu: prema agrarnom raspletu* (89-103) na temelju građe iz arhiva općine Bol i onodobnih dalmatinskih časopisa rasvjetljava političke aktivnosti na otoku u doba rata, kao i otočku svakodnevicu, pitanje poljoprivrede, vinogradarstva i posvemašnje materijalne bijede i gladi lokalnog stanovništva u tom razdoblju. Usljed ratnih događanja i teške gospodarske situacije, ubrzala se bračka emigracija i zaustavljen je modernizacijski ciklus koji je na otoku ponovo pokrenut tek nakon Drugoga svjetskog rata, zaključuje autor.

U radu Zlatka Matijevića *Guske u magli. Djelovanje članova Središnjeg odbora Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918.-siječanj 1919.)* (105-128) govori se o osnutku, djelovanju i prestanku rada Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba i njegova Središnjeg odbora u posljednjim danima Austro-Ugarske i za vrijeme formiranja novih državnih tvorevina, Države Slovenaca, Hrvata i Srba i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Autor zaključuje kako je cilj članova Središnjeg odbora bio što brže ujedinjenje južnoslavenskih naroda s bivšeg područja Monarhije u novu zajedničku državu s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom, nakon čega vijeće gubi svoju svrhu i prestaje s djelovanjem.

Rad Stjepana Matkovića *Istraživačke dopune o pobuni 5. prosinca 1918. godine* (129-153) na temelju dosad nepoznatih arhivskih dokumenata i objavljene ali neinterpretirane izvorne građe tematizira promjene u hrvatskoj povijesti nastale slomom Austro-Ugarske. Istraživačka pažnja usmjerena je na događaje 5. prosinca 1918., prilikom kojih su zabilježene prve žrtve otpora novoformiranoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. U radu se donose i prilozi – četiri prijepisa kazivanja pojedinaca o petoprosinačkom događaju.

Zdravka Jelaska Marijan u radu *Zemaljska vlada za Dalmaciju (2. studenoga 1918.-20. siječnja 1919.)* (155-170) razmatra djelovanje dalmatinske vlade sa sjedištem u Splitu u teškim poratnim vremenima. Autorica se osvrće na niz problema s kojima se ovo tijelo suočavalo za vrijeme svoje uprave, od talijanske okupacije, do suočavanja s teškom materijalnom oskudicom stanovništva, zaraznim bolestima, velikim brojem izbjeglica, porastom kaznenih djela, prekidom komunikacija sa Zagrebom i sl. Nakon ulaska srpske vojske na teritorij Dalmacije i uključenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca Zemaljska vlada za Dalmaciju u skladu s administrativnom centralizacijom nove države dekretom je ukinuta 20. siječnja 1919.

Rad *Priredni i socijalni razlozi propasti Države Slovenaca, Hrvata i Srba* (171-194) Mire Kolar bavi se socijalnim i gospodarskim stanjem u Hrvatskoj u jesen 1918., u razdoblju kada je novom državom upravljalo Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba te rasvjetljava način na koji je ono bilo odgovorno za propast novostvorene državne tvorevine. U radu se kao prilozi donose tabelarni prikaz stranih tvrtki koje su imale sjedište na području zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore i koje su Financijskom ravnateljstvu u Zagrebu plaćale prinose 1914.-1917. te tabelarni prikaz broja rođenih i umrlih u zagrebačkoj župi sv. Marka u istom razdoblju.

Husnija Kamberović u radu *Bošnjaci i stvaranje jugoslavenske države 1918. godine* (195-206) nastoji odgovoriti na pitanje kakav je bio odnos Bošnjaka prema pitanju stvaranja zajedničke

jugoslavenske države. Analiziraju se različite bošnjačke struje i stajališta koje su egzistirale na području Bosne i Hercegovine krajem rata, od onih koje su se zalagale za razne oblike autonomije Bosne i Hercegovine u novom poretku Europe nakon rata, do onih koji su bili skloni ideji jugoslavenskog ujedinjenja. Temeljni dokument koji se u radu analizira je Memorandum koji su najutjecajnije bošnjački političari Safvet-beg Bašagić i Šerif Arnautović predali caru Karlu prilikom audijencije u kolovozu 1917. godine.

Rad Ivica Lučića *Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918.-1921.)* (207-246) govori o položaju Bosne i Hercegovine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i odnosu vlasti, u kojoj je dominirala srpska politička elita, prema nesrpskim narodima na tom području. Riječ je bila o vladavini terora i nasilja, koja je funkcionirala tako da je ugušena svaka politička akcija koja je izražavala hrvatski zahtjev za federalnom jedinicom ili neovisnom državom. Muslimani su, pak, u ovom razdoblju agrarnu reformu doživjeli kao konfiskaciju vlastite zemlje. Autor zaključuje kako su u novoj državi zahtjevi nesrpskog stanovništva na području Bosne i Hercegovine u razdoblju nakon rata tretirani kao nelegitimne i antidržavne aktivnosti, odnosno kao nacionalizam i separatizam.

Andrej Rahten je na temelju izvorne građe, prvenstveno suvremene periodike i memoarske literature, u radu *Politika zapadnih velesila prema južnim Slavenima 1918. i 1919. godine* (247-256) prikazao stav zapadnih sila prema južnoslavenskim narodima u razdoblju pred kraj rata i za vrijeme trajanja Mirovne konferencije u Parizu. Autor je došao do zaključka kako je držanje zapadnih političkih moćnika, iz kuta gledanja južnoslavenskih političara s područja Monarhije, bilo porazno i razočaravajuće, dok je srpskoj dinastiji Karađorđevića takvo držanje išlo na ruku, te je na konferenciji u Parizu potvrdilo njezine pretenzije na području Balkana.

Načinom na koji su se osječki privredni krugovi – bankari, trgovci, obrtnici i industrijalci, prilagodili novim društvenim i gospodarskim prilikama u razdoblju nakon završetka rata bavi se rad Zlate Živaković-Kerže *Prilagodba osječkih gospodarskih krugova na novonastale (ne)prilike (osvrt na dva desetljeća nakon 1918.)* (257-267). Autorica zaključuje kako se većina privrednika grada Osijeka u desetljećima nakon rata uspjela uspješno prilagoditi novim uvjetima, unatoč centralizmu i drugim zaprekama, ponajviše zahvaljujući usmjeravanju na privredne grane kojima se lakše moglo prodrijeti na tržište, uz oslonac na povoljan geopolitički položaj grada.

Članak Filipa Hameršaka *Prvi svjetski rat i hrvatska autobiografska književnost (stanje, naznake i mogućnosti istraživanja)* (269-297) nastoji pojasniti mogućnosti koje pruža autobiografija na području historiografskog proučavanja Prvog svjetskog rata. Dok u prvom i drugom poglavlju autor donosi kronološki pregled domaće a potom strane historiografije i publicistike o Prvom svjetskom ratu, u trećem dijelu rada tematiziraju se dodiri historiografije s književnom teorijom. U posljednjem, četvrtom poglavlju teksta, donosi se pregled relevantnog stanja na polju domaćeg autobiografskog književnog korpusa te se navode mogućnosti daljnjih istraživanja.

Ivica Zvonar u radu *Rušenje Austro-Ugarske Monarhije (1914.-1918.). Svjedočanstvo dr. Mate Drinkovića* (299-318) prikazuje djelovanje dr. Mate Drinkovića, pripadnika domaće političke elite, u razdoblju od prije početka rata pa do kraja 1918. godine. Kao prilog, autor donosi prijepis dosad nepoznatog arhivskog dokumenta koji se čuva u Biskupijskom arhivu u Đakovu, a čiji je autor M. Drinković, preko kojeg se rasvjetljava njegovo djelovanje za vrijeme rata i politička aktivnost u doba raspada Monarhije i stvaranja nove južnoslavenske države.

Rad *Imperijalni imaginarij 1918.-2008. Velikosrpsvo Radikalne stranke* (319-326) Tihomira Cipeka obrazlaže tezu o velikosrpskom imperijalizmu kao "strukтури dugog trajanja". Autor

na temelju primjera Srpske pravoslavne crkve, povijesnih udžbenika, a posebice na temelju suvremene politike Srpske radikalne stranke i njezinih izbornih slogana tijekom parlamentarnih izbora 2006. i 2008. godine, tumači glavne argumente koji podupiru tezu o srpskom imperijalizmu kao strukturi dugog trajanja, započetom još u 19. stoljeću s nastavkom trajanja tijekom cijelog 20. i na početku 21. stoljeća.

Ovim zbornikom rasvijetljene su mnoge problematične točke domaće historiografije, koje zbog ideoloških i drugih stereotipa nisu ranije mogle biti pravilno valorizirane. Isto tako, njegovo značenje možda je još i upečatljivije upravo u ovom trenutku kada se radi, kako je rečeno u uvodu, o "svojevrsnom hrvatskom povratku u prirodno geopolitičko okruženje nakon desetljeća iluzija, lutanja i bolnih otrežnjenja".

Tihana Luetić

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 52, Zagreb – Zadar 2010., 410 str.

Zavod za povijesne znanosti u Zadru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti objavio je 2010. g. novi broj časopisa *Radovi* koji je strukturalno podijeljen na dva dijela – *Znanstveni i stručni članci* (1-397) te *Ocjene i prikazi* (399-406). Prvi dio donosi petnaest izvornih znanstvenih, stručnih i preglednih članaka te jedno prethodno priopćenje. Tekstovi obuhvaćaju vrlo širok vremenski period od prapovijesti do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća.

Prvi tekst u nizu pod naslovom *Prometno značenje Jasenica u prapovijesti i antici* (1-43) napisao je Tomislav Šarlija. Opisujući dosad slabo istraženo područje Jasenica, autor na temelju vlastitih terenskih istraživanja donosi nova saznanja o ovom prostoru. Otkriće nekoliko novih gradinskih utvrđenja stavljeno je u kontekst prapovijesnih i rimskih komunikacija, čime je stvorena detaljnija slika spomenutog prostora kao važne poveznice između južnog dijela velebitskog Podgorja s prekovelebitskim krajevima. Tekst je popraćen slikovnim priložima.

Sljedeća dva članka, nešto kraća opsegom, nastavljaju antičku tematiku. *Municipij Magnum – raskrižje rimskih cestovnih pravaca i beneficijarska postaja* (45-59) članak je autora Ive Glavaša. Ovo važno raskrižje cestovnih pravaca rimske Dalmacije bilo je predmet istraživanja još od druge polovice 19. st., o čemu svjedoče pronađeni epigrafski materijal, arhivski podaci i pregledi terena koji se u radu analiziraju kako bi se stvorila što cjelovitija slika ovog lokaliteta i time potakla daljnja arheološka istraživanja. Silvia Bekavac napisala je članak koji se bavi jednim rimskim vojnim logorom u rimskoj Dalmaciji, naslova *Jupitrov kult u Burnumu* (61-77). Analizom epigrafičkih natpisa i kiparskih ostvarenja autorica donosi saznanja o starosti svetišta i legijama koje su boravile u Burnumu te govori kako neki nalazi upućuju i na postojanje većeg kulturnog kompleksa. Oba rada sadržavaju karte i fotografije lokaliteta i pronađenih spomenika.

Pregled arheoloških istraživanja na širem području jugoistočnog poteza zadarskih zidina donosi se u članku Vedrane Jović pod naslovom *Jugoistočni potez zadarskih zidina. Povijesni razvoj od antike do kasnog srednjeg vijeka* (79-119). Mogućnost praćenja izgradnje ovog dijela zidina zadarske povijesne jezgre kroz dugi vremenski period koji seže još u antiku, potakli su autoricu da na temelju rezultata nedavnih istraživanja preispita neke starije općeprihvaćene interpretacije. I ovaj je rad popraćen slikovnim priložima, među kojima je znatan broj fotografija lokaliteta, koje je izradila sama autorica.

Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanici u Zadru (121-148) članak je autorice Ane Jordan Knežević. Prateći sakralnu arhitekturu prostora grada i prigradskog prostora, autori-